

DEMRE (MYRA) DEKİ H. NİKOLAOS KİLİSESİ'NDE BULUNAN

H. NİKOLAOS SIKLUSU

Nilay ÇORAĞAN KARAKAYA*

Antalya'nın Demre (Myra) ilçesinde bulunan H. Nikolaos Kilisesi'nin duvar resimleri, çeşitli araştırmacılara inceleme konusu olmuş, fakat yüzyıllar boyu çamur tabakası altına gizlenen bazı sahnelerle birlikte, yapının güneyinde yer alan mezar mekanındaki H. Nikolaos'un yaşamını içeren siklus araştırmaya kapalı kalmıştır. 1993 yılındaki kazı çalışması sırasındaki incelemede bulunan bu siklus, Türkiye'deki ilk ve tek örnek olması açısından önem taşımaktadır¹. Ayrıca siklus, çeşitli özellikleri bakımından Bizans resim sanatına yenilikler getirmektedir.

Bizans resim sanatında bilinen en erken tarihlî H. Nikolaos siklusu, 11. yüzyıla tarihlenen bir Sinai ikonundadır². Araştırmacılardan K. Weitzman'ın triptikon olarak restitüsyon yaptığı bu ikonadan sadece altı sahne günümüze gelebilmiştir³.

H. Nikolaos siklusu anıtsal resim sanatında 12. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmekle birlikte 13-14. yüzyıllarda yoğun tasvir edilir. Anıtsal resim sanatındaki en erken örneği 12. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Kastoria'da H. Nikolaos Kasnitzes Kilisesi'ndedir⁴. Siklusun 12. yüzyıldan itibaren anıtsal resim sanatında sıkça tasvir

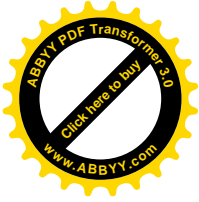
* Yard. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ S. Y. Ötügen, "1993 Yılında Antalya'nın Demre İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Yapılan Çalışmalar", *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Ankara 1994), 1995, s.371.

² N. Sevkenco, *The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art*, Torino, 1983, s.15, 29, 159; Araştırmacı 9-10 yüzyıllarda yaşamış bir anonim yazarın Enkomium'unda Nikolaos'un Myra'lı üç komutanı kurtarması ile ilgili sahneyi gördüğünü ve sahneyi detaylı olarak anlattığını belirterek, erken döneme tarihlenebilecek bir sahnenin varlığına dikkati çeker. Yazarın kaynakta kullandığı *πινναξί* sözcüğünün muhtemelen Myra'da H. Nikolaos kilisesinde ya da başkentte Nikolaos'a ithaf edilen ve 11.yüzyıldan erkene tarihlenen önemli kiliselerden birinde bulunan anıtsal bir resmi ifade ettiğini söyler. Fakat başkentte, H. Sophia Kilisesi yanında, Nikolaos'un boğulmaktan kurtardığı Demetrios'un evinin yerine inşa edilen Nikolaos şapelinde resim verisinin olmadığını, sonuçta bu sözcüğün bir ikonayı ifade ettiğini belirtir.

³ K. Weitzman, "Fragments of an Early St. Nicholas Triptych on Mounth Sinai" *Δελτιον τισ Χριστιανικισ Αρχεολογικε Επιμερις*, 1964-65, s.5-6, res.4-5.

⁴ N. Sevcenko, *a.g.e.*, s.29.

edilerek en gelişmiş Őeklini aldığı bilindir. Siklusun el yazmalarında bilinen rneği yoktur⁵. Batıdaki ilk örneklere ise 12. yüzyıla ait rlyeplerde rastlanır⁶.

Demre'deki siklus, yapının güneyindeki mezar mekanın duvarlarının nc Őeridinde, kemer yüzeylerinde yer alır. Ek yapılar, patron azizin yaşam siklusu bulunan başkent ve yurt dışındaki örneklere, 11. yüzyıldan itibaren grlmektedir⁷. Anadolu'da ise patron aziz siklusunun ek yapıda tasvir edildiği örnek bilinmemektedir⁸. Demre'de olduğu gibi, kilisenin ithaf edildiği patron aziz siklusunun ek yapıda tasvir edildiği Anadolu dışındaki örneklere ise sınırlıdır⁹. Patron aziz siklusları, yapılar, genellikle duvarların st Őeridinde bazen tonoz ve tonoz alınlıklarında tasvir edilmiştir.

Demre'deki H. Nikolaos kilisesinin mezar mekanında konusunu bildiğimiz onc sahne [deniz mucizeleri (I-II),  komutan hapiste, Nikolaos'un İmparator Konstantin ve Vali Ablabius'un rüyalarında görünmesi,  komutan Konstantin'in huzurunda,  komutanın Nikolaos'a teşekkürü, Nikolaos'un Basileos'u Araplardan kurtarışı (I-II), Demetrios'u boğulmaktan kurtarışı, çocuğu olmayan bir aileye yardımı (I-II), büyülü bir hastayı iyileştirmesi] içeren H. Nikolaos siklusu paralel rneği olmayan iki sahne (Nikolaos'un çocuğu olmayan bir aileye yardımı I-II) açısından da yenilik taşımaktadır. Ayrıca siklusta konusu tespit edilemeyen iki sahne fragmanı bulunmuştur (Şek. 1-6).

Azizlerin sikluslarının yerleri mimariye bağımlı olduğu için, kiliselerde farklı yerlerde görülmesinin doğal olduğu dřnlr¹⁰. H. Nikolaos'a atfedilen kiliselerde siklus, genellikle naos ve nartekste grlr¹¹. Demre'de olduğu gibi, siklusun kiliseye

⁵ N. Sevcenko, *a.g.e.*, s.165; Araştırmacı, Athos'da 11.yüzyıl sonu/12.yüzyıl başına tarihlenen bir Menelogy'a (Esphigmenou 14) Nikolaos'un yaşamı ile ilgili ilk iki sayfanın olmadığını ve bu sayfalarda muhtemelen azizin yaşamından sahnelerin bulunduğunu söyler.

⁶ İngiltere'de Winchester Katedrali ile Brighton'da H. Nikolaos kiliselerinin vaftiz eşmeleri ile Lucques S. Salvatore kilisesi rlyeplerindeki siklus için bkz. L. Reau, *Iconographie de L'art Chretien*, Paris 1958, s.981.

⁷ Kilisenin ithaf edildiği aziz patron siklusunun ek yapıda tasvir edildiği örneklere için bkz. G. Babic, *Les Chapelles Annexes des Eglises Byzantines, Fonction Liturgique et Programmes Iconographiques*, Paris 1969, s.86, res.52-55 (İstanbul, H. Euphemia), s.105-108, res.71-74 (Kiev, H. Sophia kilisesi kuzey ve güney Őapelleri), s.137-138, res.102-107, (Pec, Oniki Havari Kilisesi kuzey, güney Őapelleri), s.145-146, res.123-124, (Zica, H. Sabas Kilisesi güney Őapeli), s.162, (Selanik Oniki Havari Kilisesi kuzey Őapeli).

⁸ Babic, *a.g.e.*, s.82; Anadolu'da Balkan Deresi 3 No'lu Őapelde (10.yy), Basileos, Petrus ve Paulos'un, Belli Kilise'de (10.yy), Vaftizci Yahya'nın, Zelve'deki bir Őapelde (10.yy), Simeon Stylites'in, Tokalı Yeni Kilise (10.yy) de ise Basileos'un yaşam siklusları tasvir edilmiştir.

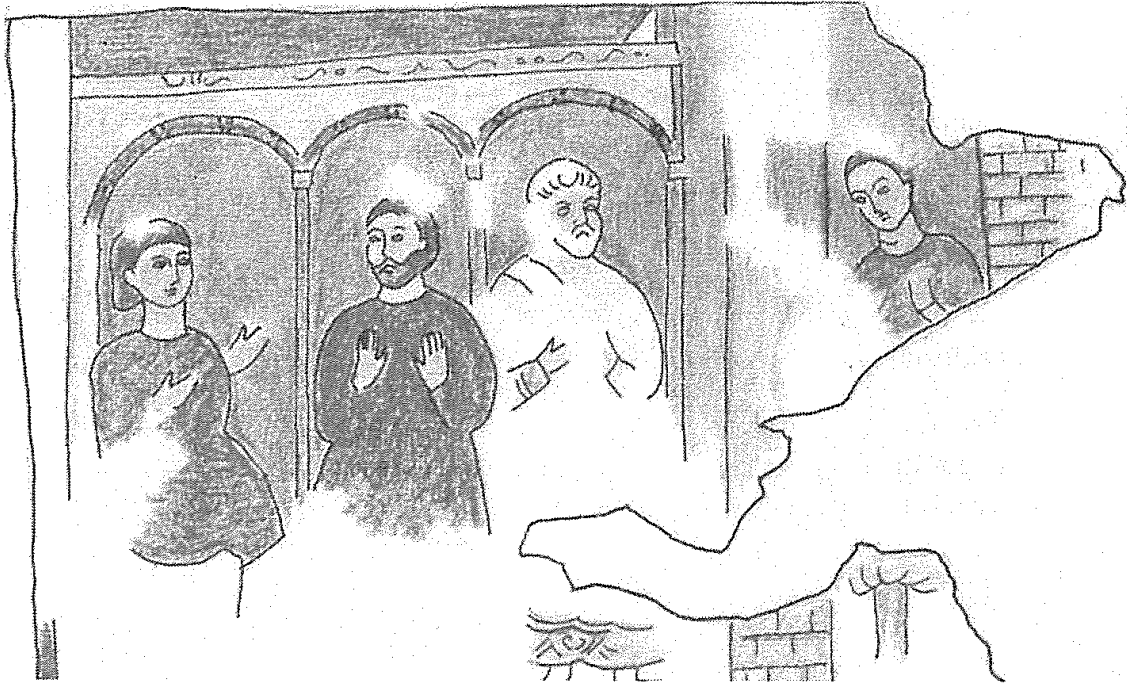
⁹ Kilisenin ithaf edildiği aziz patron siklusunun ek yapıda tasvir edildiği örneklere için bkz. Babic, *a.g.e.*, s.142-144, res.108-111 (Studenica Nemanja kilisesi güney paraklesionu), s.161 (Mistra Brotonchion Afendiko Hodogetria Meryem kilisesi güneydoğu Őapeli).

¹⁰ H. Wiener-Enis, *Die Wandmalerei einer Kappadokischen Hhlenkirche die Neue Tokalı in Göreme*, Basılmamış Doktora Tezi, Frankfurt, 1993, s.166.

¹¹ Siklusun naos ve nartekste tasvir edildiği örneklere için bkz. Sevcenko, *a.g.e.*, s.29, 33-35, 39-44, 46-48, 50, 52-53,

Demre (Myra) deki H. Nikolaos Kilisesinde Bulunan H. Nikolaos Siklusu

bitişik ek şapellerde tasvir edildiği örnekler de vardır¹². Siklusun yapıdaki pastoforium mekanlarında tasvir edilmiş örnekleri de yoğundur. Siklusun bulunduğu bu mekanların Nikolaos'a ithaf edilmiş ayrı birer şapel olarak değerlendirildiği ileri sürülür¹³. Pastoforium mekanları, narteks ya da ek yapılardan yoksun olan kiliselerde ise siklus, naos veya neflerde yer alır. Bu örneklerde siklus, naos ve neflerin tonoz ve duvarlarındadır. Sonuçta siklusların yapı içindeki yeri değişken olup, tarihlemeye önem taşımaz.

Şek.1- Üç komutan hapiste.

Sikluslarda sahne sayısının artması geç dönem özelliği olup, 12. yüzyıldan itibaren görülür. Nikolaos kilisesinde sahne sayısı onbeş olduğuna göre, Demre'deki siklus geç dönem özelliği gösterir. Anadolu dışındaki örneklerden Bojana'da H. Nikolaos Kilisesi (1259) en geniş Nikolaos siklusu içerir. Bojana ile birlikte Decani'de Göğe Yükseliş (1343) kiliseleri, Myra'daki aynı konu ve sayıda sahneleri içeren benzer örneklerdir¹⁴.

¹² Siklusun kiliseye bitişik ek şapellerde tasvir edildiği örnekler için bkz. Sevcenko, *a.g.e.*, s.34, 43, 46-48.

¹³ Sevcenko, *a.g.e.*, s.160.

¹⁴ Sevcenko, *a.g.e.*, s.49, res.34.1-34.17.

Nilay Çorağan Karakaya

Demre'deki siklusun sahnelerini en çok, 1200 yılına ait Encomium Neophyti adlı kaynak içerir¹⁵. Kaynak, konusu bilinen onüç sahnenin dokuzunu anlatır. Diğer dört sahnenin kaynağı 6. yüzyıla ait Vita Nicolai Sionitae'dir¹⁶.

Sikluslarda en çok tasvir edilen sahneler genellikle deniz mucizeleri ile Praxis de Stratelatis hikayeleri (Üç komutan hapiste, H. Nikolaos'un imparator Konstantin ve Vali Ablabius'a rüyalarında gözükməsi, üç komutan Konstantin ve Nikolaos huzurunda) dir. H. Nikolaos'un Basileos'u Araplardan, Demetrios'u ise boğulmaktan kurtarışı ile büyümlü bir kişiyi iyileştirmesi sahneleri az tasvir edilmiştir. Deniz mucizelerinden Thaumata de Artemide en erken 9. yüzyıla ait Vita per Michaelēm, H.Nikolaos'un Basileos'u Araplardan, Demetrios'u boğulmaktan kurtarışı sahneleri ise en erken 850-900 yüzyıllara ait Thaumata Tria adlı kaynaktā anlatılır¹⁷.

Şek. 2- H. Nicolaos'un, Vali Ablabius ve İmpartator Konstantin'e rüyalarında görünmesi (soldan sağa).

Sahnelerin konularını en çok içeren kaynaktaki sıraları dikkate alındığında, Demre'deki H. Nikolaos siklusunda sahneler arasında kronolojik düzen olmadığı görülür. Siklusun 11. yüzyıldan itibaren tasvir edildiği ikona ve anıtsal resim sanatı örneklerinde sahneler arasında kronolojinin olmadığı dikkati çeker. Bu nedenle Demre'deki siklus, 11. yüzyıl sonrası örneklerle paralellik gösterir.

¹⁵ Kaynak için bkz. G. Anrich, *Hagios Nikolaos, Der Heilige Nikolaos in der Griechischen Kirche*, I, Leipzig-Berlin, 1913, s.329-417.

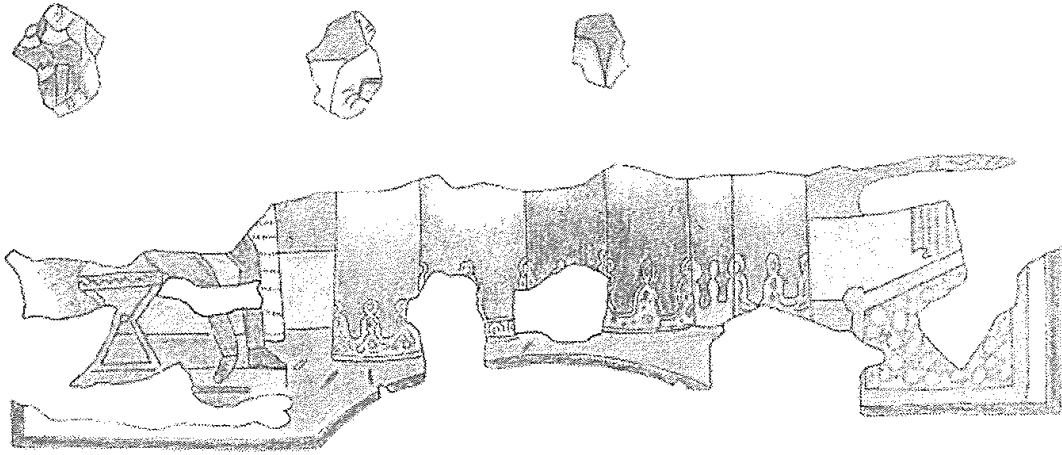
¹⁶ Kaynak için bkz. I-N. Sevçenko, *The Life of S. Nicholas of Sion, Massachussets*, 1984.

¹⁷ Kaynaklar için bkz. Anrich, *a.g.e.*, s.135-137, 186-195.

Demre (Myra) deki H. Nikolaos Kilisesinde Bulunan H. Nikolaos Siklusu

Demre'deki siklusta sahneler arasında ayırıcı şeritler görülmez. Anıtsal resim sanatında sahnelerin bu özelliğinin genelde Kapadokya'da her dönemde görüldüğü belirtilir¹⁸. Nikolaos siklusunun tasvir edildiği Arilje H. Akhilleos Kilisesi (1296), Markov Manastırı, H. Demetrios Kilisesi (1376-81), Selanik H. Nikolaos Orphanos Kilisesi (14. yy. son çeyreği) nde sahneler arasında şeritlerin bulunmadığı, sahnelerin içeriklerine bağlı olarak genişleyip, daraldıkları dikkati çeker¹⁹.

Siklus, yapılarda çeşitli yerlerde tasvir edildiği için kilisenin resim programındaki işlevini anlamak zor görünür. Siklus, diriliş ve ebedi anılışın sembolü olarak, genellikle mezar yapıları ile birlikte tasarlanarak, ölen kişi ile tanrı arasında aracı işlevini görür. Bojana H. Nikolaos (1259), Studenica Meryem (1233-37), Prizren Bogorodica Ljeviska (1307-09), Selanik H. Nikolaos Orphanos (14. yüzyıl sonu), Gracanica Koimesis (1321) gibi kiliselerde siklus, yakınında bulunan bir mezar ile birlikte tasarlanmıştır²⁰. Demre'de mezar mekanında, mezar nişlerinin kemer yüzeylerinde tasvir edilen siklus ta aynı işlevdedir.

Şek. 3- Üç komutan İmparator Konstantin huzurunda ve üç komutanın H. Nicolaos'a teşekkürü (soldan sağa).

¹⁸ Y. Ötügen, "Niğde'nin Eski Andaval Köyündeki H. Konstantinos Bazilikasının Freskoları", Prof. Dr. R. O. Arık Armağanı, Ankara 1987, s.129.

¹⁹ Örnekler için bkz. Sevcenko, *a.g.e.*, (1983), s.40, res.19.1-19.5, s.50, res.36.1-36.13.

²⁰ Sevcenko, *a.g.e.*, (1983), s.161.

Araştırmacılardan N. Sevcenko, Nikolaos siklusunda, kaynakların ikonografinin şekillenmesinde çok az etkili olduğunu, kaynakların içerdiği detayların sanatçılar tarafından dikkate alınmadığını belirtir²¹. Sanatçıların, genellikle İncil, Tevrat kaynaklı ikonografik şemaları kullandıkları, İncil'deki kompozisyon şemalarını alarak, azizin yaşamındaki olayları, İsa'nın yaşamındakilere benzetmeye çalıştığı ve bazı küçük eklemeler ve düzeltmeler yaptığı düşünülür. Demre'deki siklusta yer alan sahneler de sanatçıların bazı eklemeleri ile gelişime uğramıştır.

Nikolaos sikluslarında, sahnelerin seçiminin dönemler içinde çok az değişkenlik gösterdiği, genellikle 11-15. yüzyıllar arasında aynı sahnelerin tasvir edildiği bilinir²². Bu sahneler; Aziz Nikolaos'un doğumu, eğitimi, rahip, piskopos olarak atanması, üç bekar kız hikayesi, Plakoma ağacını kesmesi, deniz mucizeleri ve Praxis de Stratelatis hikayeleri; üç komutanı idamdan kurtarması, üç komutan hapiste, Nikolaos'un imparator Konstantin ve Vali Ablabius'a rüyalarında gözükmesi, üç komutan Konstantin'in huzurunda ile Nikolaos'a teşekkürleri ve azizin ölüm sahneleridir.

Praxis de Stratelatis'ten altı sahne (Nikolaos'un üç komutanı idamdan kurtarışı, üç komutan hapiste, Nikolaos'un İmparator Konstantin ve Vali Ablabius'a rüyalarında gözükmesi, üç komutan Konstantin'in huzurunda ile Nikolaos'a teşekkürleri) siklusta en önemli ve sık tasvir edilen sahneler olmuştur. Demre'deki Nikolaos Kilisesi'nde bu öyküye ait beş sahne günümüze gelebilmiştir. Bojana, H. Nikolaos Kilisesi (1259), Decani Göğe Yükseliş Kilisesi (1343), Markov Manastırı H. Demetrios Kilisesi (1376-81) ve Curtea de Argeş H. Nikolaos kilisesinde (14. yy. son çeyreği) bu sahnelerin tümünün tasvir edildiği örneklerdir.

Şek. 4- H. Nicolaos'un çocuğu olmayan bir anneye yardımı (I-II). Deniz mucizesi (I) (soldan sağa).

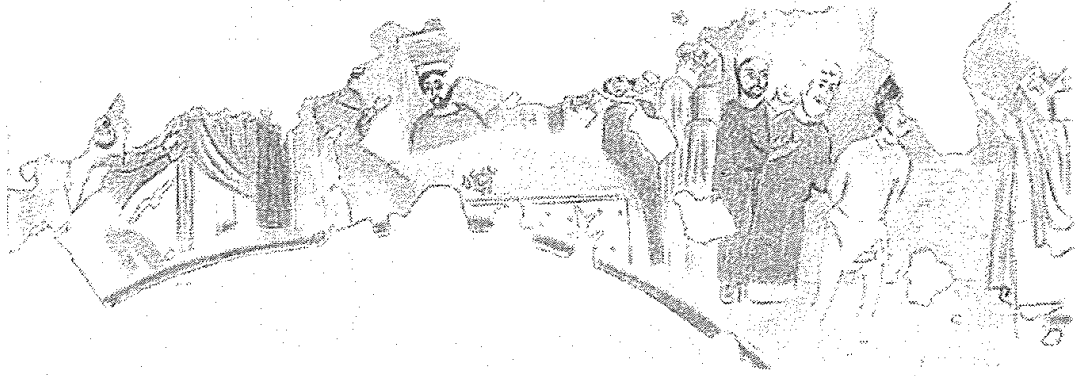
²¹ Sevcenko, *a.g.e.*, (1983), s.155.

²² Sevcenko, *a.g.e.*, (1983), s.156.

Demre (Myra) deki H. Nikolaos Kilisesinde Bulunan H. Nikolaos Siklusu

Sikluslarda Nikolaos'un iyileştirme sahneleri genellikle 13. yüzyılın sonundan sonra daha sık görülür²³. Mucize sahneleri arasında deniz mucizeleri en sık tasvir edilenlerdir. Üç bekar kız hikayesi, şeytan ile olan mücadeleleri; Plakoma ağacını kesmesi, putları kırması ve büyülu hastaları iyileştirme, Basileos'u Araplardan, Demetrios'u boğulmaktan kurtarışı sahneleri sırasıyla yoğun olarak tasvir edilen diğer sahnelerdir. Bunun yanı sıra Demre'de "H. Nikolaos'un çocuğu olmayan bir aileye yardımı" konulu iki sahnenin tasvir edildiği başka örnek yoktur (Şek. 4).

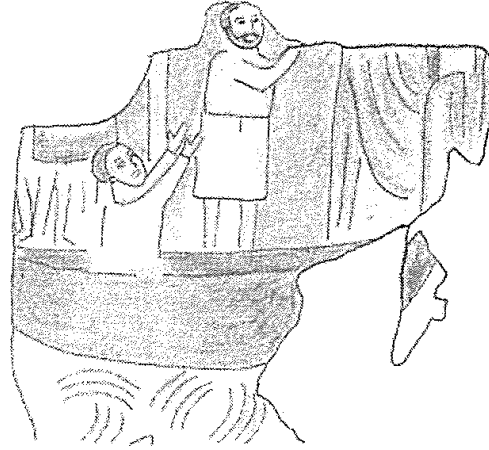
Benzer örneklerde olduğu gibi, Demre'deki siklusta da genelde İncil, Tevrat kaynaklı sahnelerin ikonografik şablonu dikkate alınmıştır. Siklustaki bazı sahnelerde azizin yaşamını anlatan kaynaklarda sözü edilmeyen ve tasvir edildiği benzer örnek bulunmayan ikonografik özellikler vardır. H. Nikolaos'un Vali Ablabius'a rüyasında gözükmesi sahnesinde azizin yanındaki beyaz saç ve sakallı, haleli figüre kaynaklarda rastlanmamaktadır (Şek. 2). Ayrıca sahnenin tasvir edildiği diğer örneklerde bu figür yoktur. Ablabius'un konuşma jesti ile iki elini Nikolaos'a doğru kaldırması benzeri olmayan bir ikonografik özelliktir. Dolayısıyla sahne bu özellikleri ile önem taşır.

Şek. 5- H. Nicolaos'un Basileos'u Araplardan kurtarışı (I-II). Büyülu bir hastayı iyileştirmesi (soldan sağa).

²³ Sevchenko, *a.g.e.*, (1983), s.156, dn.1.

Nilay orağan Karakaya

Şek. 6- Deniz mucizesi (II).

H. Nikolaos'un İmparator Konstantin'in rüyasında gözükmesi sahnesinde azizin yanında Vali Ablabius tasvir edilmiştir (Şek. 2). Demre'de olduğu gibi Ablabius figürünün bu sahnede tasvir edildiği paralel örneğe rastlanmaz. Siklustaki H. Nikolaos'un Basileos'u Araplardan kurtarışı konulu sahneye iliŐkin olarak tasvir edilen "Basileos'un babasının Nikolaos'a teşekkürü" sahnesi ile H. Nikolaos'un çocuğu olmayan bir aileye yardımını (Şek. 4) sahnelerinin tasvir edildiği benzer örnek yoktur.

Sonuçta resim programı ile birlikte ikonografik özellikleri açısından, 11-12. yüzyıllara ait örnekler ile yakın benzerlik göstermesi nedeniyle Demre'deki siklusu bu yüzyıllara tarihleyebiliriz. Ayrıca Demre'deki siklusun sahnelerinde yer alan H. Nikolaos figürü genellikle 11. yüzyılda belirginleŐen ikonografik özellikler yansıtmaktadır. Dolayısıyla Demre'deki H. Nikolaos'un yaşamını içeren bu sahneleri erken dönemlere (11-12. yy) tarihlenen sınırlı örneklerden biri olarak değerlendirebiliriz.